

doi: 10.33249/2663-2144-2019-84-11-32-40

UDC 332.146.2

STRENGTHENING THE RURAL RESOURCES OF THE RURAL AREAS IN THE CONDITIONS OF PUBLIC AUTHORITY REFORM

Yu. Popova

e-mail: popovayuliya777@gmail.com

Local Development Agency of Poltava District Local Communities
6, Podlisnyi lane, Novoselivka village, Poltava region, 38702, Ukraine

Today, the issue of strengthening the resource base of rural territories in the context of reforming public power is of particular relevance.

The purpose of the study is to analyze the theoretical bases and practical recommendations on the resource support for rural development in the conditions of decentralization. To achieve this goal, the following tasks were solved: the dynamics of the formation of united territorial communities in Ukraine was analyzed; the structure of state support of communities is characterized; sources of filling the resource base of local budgets of rural territories under decentralization conditions are substantiated. During the study, the following methods were used: analysis and synthesis, theoretical generalization, modeling, as well as graphical and tabular methods.

It is determined that decentralization is a way of moving away from a centralized model of public administration, ensuring the capacity of local self-government and building an effective system of territorial organization of power in Ukraine. In the course of the analysis of formation of united territorial communities in Ukraine, over the last five years, positive dynamics of unification have been established, both by number of inhabitants and by area of communities. The dynamics and structure of state support for local and regional development are characterized. It is proved that rural development depends directly on the amount of available financial and other resources, as well as on the efficiency of their use. The tools and components of strengthening the community resource base have been generalized and a model for enhancing the financial capacity of territorial communities has been proposed. The sources of filling the local budgets of rural territories are substantiated, in particular: own and attracted resources; use of mechanisms of inter-municipal cooperation, public-private partnership; attraction of grants and international technical assistance, etc. The subject of further research is to substantiate the prospects for rural development using strategic planning tools.

Key words: rural area, decentralization, public administration, integrated territorial community, local budget, resource base.

ЗМІЦНЕННЯ РЕСУРСНОЇ БАЗИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Ю. М. Попова

e-mail: popovayuliya777@gmail.com

Комунальна установа «Агенція місцевого розвитку територіальних громад Полтавського району»
пров. Підлісний, 6, с. Новоселівка, Полтавська область, 38702, Україна

Нині питання зміцнення ресурсної бази сільських територій в умовах реформування публічної влади набувають особливої актуальності. Метою дослідження є аналіз теоретичних основ та практичних рекомендацій щодо ресурсного забезпечення розвитку сільських територій в умовах децентралізації влади. Для досягнення мети вирішено такі завдання: проаналізовано динаміку формування ОТГ в Україні; охарактеризовано структуру державної підтримки громад; обґрунтовано джерела наповнення ресурсної бази місцевих бюджетів сільських територій в умовах децентралізації. У ході дослідження були використані наступні методи: аналізу й синтезу, теоретичного узагальнення, моделювання, а також графічний і табличний методи.

Визначено, що децентралізація є способом відходу від централізованої моделі державного управління, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудови ефективної системи територіальної організації влади в Україні. В ході аналізу формування об'єднаних територіальних громад в Україні протягом останніх 5-и років встановлено позитивну динаміку об'єднання як за кількістю мешканців, так і за площею громад. Охарактеризовано динаміку і структуру державної підтримки місцевого та регіонального розвитку. Доведено, що розвиток сільських територій безпосередньо залежить від обсягів наявних фінансових та інших ресурсів, а також від ефективності їх використання. Узагальнено інструменти й складові зміцнення ресурсної бази громад, запропоновано модель підвищення фінансової спроможності територіальних громад. Обґрунтовано джерела наповнення місцевих бюджетів сільських територій, зокрема: власні та залучені ресурси; використання механізмів міжмуниципального співробітництва, публічно-приватного партнерства; залучення грантових коштів і міжнародної технічної допомоги тощо. Об'єктом подальших досліджень є обґрунтування перспектив розвитку сільських територій з використанням інструментарію стратегічного планування.

Ключові слова: сільська територія, децентралізація, публічне управління, об'єднана територіальна громада, місцевий бюджет, ресурсна база.

Вступ

Наразі частка сільських територій України складає близько 90% площі країни; на них проживає третина населення. Разом з тим, саме на сільських територіях погіршується демографічна ситуація, спостерігається руйнування соціальної інфраструктури, відсутність робочих місць. Це призводить до погіршення якості життя сільського населення, його відтік до міст або закордон. Реформа децентралізації, яка триває в Україні, відкриває не лише нові можливості для органів місцевого самоврядування (ОМС), вона покликана створити умови для перегляду існуючої парадигми сільського розвитку та сформувати передумови самозабезпеченості новостворених об'єднаних територіальних громад (ОТГ), ядром яких виступають сільські поселення. Таким чином, питання розвитку сільських територій України є вкрай актуальними.

Проблеми розвитку сільських територій знайшли відображення у наукових доробках Батир Ю., Бібік Н., Шаповал Г., Россохи В., Плотнікової М. Питання ресурсного забезпечення об'єднаних територіальних громад розкрито у роботах Вакаря Т., Мороза І., Штанька О., Борща Г., Вакуленка В., Гринчука Н. та інших. Різноманітні аспекти децентралізації висвітлено у працях Свистун О., Казюк Я., Двігун А., Метеленко Н. Разом з тим, питання ресурсного забезпечення розвитку сільських територій у процесі впровадження реформи децентралізації потребують поглибленого дослідження. У зв'язку з цим, метою дослідження є аналіз теоретичних основ та практичних рекомендацій щодо ресурсного забезпечення розвитку сільських

територій в умовах децентралізації влади. Завданнями дослідження є наступні: здійснити аналіз динаміки формування ОТГ в Україні; охарактеризувати структуру державної підтримки громад; обґрунтувати джерела наповнення ресурсної бази місцевих бюджетів сільських територій в умовах децентралізації.

Матеріали та методи

Інформаційну базу дослідження склали наукові дослідження вітчизняних і зарубіжних фахівців. Статистичною базою слугували дані профільного міністерства, Internet видань тощо. Дослідження побудовано з використанням методів аналізу й синтезу тенденцій формування об'єднаних територіальних громад; законодавчого забезпечення управління регіонального розвитку; групування громад за критерієм чисельності населення, їх площі; методу узагальнення складових зміцнення ресурсної бази сільських територій в умовах децентралізації влади, моделювання. Для візуалізації результатів дослідження використано графічний і табличний методи.

Результати досліджень та обговорення

Розвиток сільських територій є комплексною проблемою та можливий за таких умов: досягнення макроекономічної стабільності та збільшення валового внутрішнього продукту; забезпечення економічного зростання в сільському господарстві; розвитку несільськогосподарської зайнятості в сільській місцевості; досягнення на селі соціально рівних з містом умов отримання доходів та громадських благ; поліпшення доступу для господарюючих

суб'єктів, які ведуть підприємницьку діяльність на селі, до ринків матеріально-технічних, кредитних, інформаційних, інших ресурсів; формування на селі інститутів громадянського суспільства, які б забезпечували захист економічних та соціальних інтересів різних груп сільського населення; зміна парадигми публічного управління територіальним розвитком (Batur, 2018).

Стратегією сталого розвитку “Україна – 2020” з-поміж першочергових реформ і програм визначено децентралізацію як спосіб відходу від централізованої моделі державного управління, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудову ефективної системи територіальної організації влади в Україні. Після об'єднання в ОТГ села отримують не лише виборні органи управління, компетентні вирішувати всі місцеві питання, а й кошти з державного бюджету на розвиток, які потрапляють в ОТГ безпосередньо з державного бюджету, а не опосередковано, як було до об'єднання (через бюджет області, тоді району і аж потім у село).

Аналіз зарубіжного досвіду впровадження реформи децентралізації публічної влади свідчить, що в кожній країні спосіб організації децентралізованої влади безпосередньо пов'язаний з її історією, політичною і

управлінською культурою, соціально-економічним потенціалом. Певні відмінності унеможливають розробку та впровадження універсальної моделі децентралізації країн ЄС. Разом з тим, існує деяка подібність у підходах до вирішення проблем. Перш за все, це стосується підвищеної адміністративної ролі регіонального рівня. У федеральних або високорегіоналізованих країнах територіальні суб'єкти федерації (регіонів, земель) тривалий час вирішували питання внутрішнього устрою. У зв'язку з цим, навіть унітарні держави тепер включають регіони зі спеціальним статусом. У деяких випадках це острови (Азорські острови, Корсика, Мадейра), в інших – регіони в усьому уряді територій (Шотландія, Ірландія, Уельс у Великобританії, регіон Іль-де-Франс в Північно-Центральній частині Французької Республіки), (Bibik et al., 2019).

В Україні процеси децентралізації публічної влади перебувають на початкових стадіях. Узагальнення даних Міністерства розвитку громад і територій України свідчать про позитивну динаміку утворення ОТГ протягом останніх 5-и років (табл. 1).

Таблиця 1. Динаміка формування ОТГ в Україні

Індикатор	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	10.08.2019 р.
Кількість ОТГ, од.	159	366	665	806	936
Кількість жителів ОТГ, млн осіб	1,4	3,1	5,6	8,3	10
Площа ОТГ, тис. км ²	36,5	84,2	164,1	193,4	225,1
Кількість територіальних громад, що утворили ОТГ, од.	804	1747	3124	3740	4330
Кількість необ'єднаних територіальних громад, од.	10411	9468	8091	7221	6631

Джерело: побудовано за даними Міністерства розвитку громад та територій України.

Як бачимо, кількість ОТГ протягом 5-и років зросла у 5,7 раза і станом на 10.08.2019 р. становить 936 одиниць. Відповідно, збільшилася кількість мешканців, що проживають в ОТГ з 1,4 млн осіб у 2015 р. до 10 млн осіб у 2019 р. – у 7 разів. Площа, охоплена ОТГ складає 225,1 тис. км² (збільшилася у порівнянні з 2015 р. у 6 разів). Станом на 10.08.2019 р. 55 громад очікують рішення Центральної виборчої комісії (ЦВК) про призначення перших місцевих виборів.

Ефективна реалізація реформи залежить не стільки від обсягу повноважень ОМС, скільки від

наявності в їх розпорядженні матеріальних, фінансових та інших ресурсів, необхідних для виконання покладених на них функцій (Svystun, 2019). Тобто, держава має надавати всебічну підтримку територіальним громадам. Основні форми підтримки розвитку ОТГ визначаються Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (Ст. 9) і полягають в організаційній, методичній, інформаційно-просвітницькій та фінансовій підтримці добровільного об'єднання громад.

Державна підтримка децентралізації включає

такі «джерела» для об'єднаних територіальних громад (ОТГ), як субвенцією на соціально-економічний розвиток, Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР), субвенцією на інфраструктуру ОТГ, субвенцією на розвиток

медицини у сільській місцевості, кошти на будівництво футбольних полів (Rossokha et al., 2018). У 2019 р. порівняно з 2014 р. державна підтримка місцевого та регіонального розвитку зросла у 41,5 раза (рис. 1).

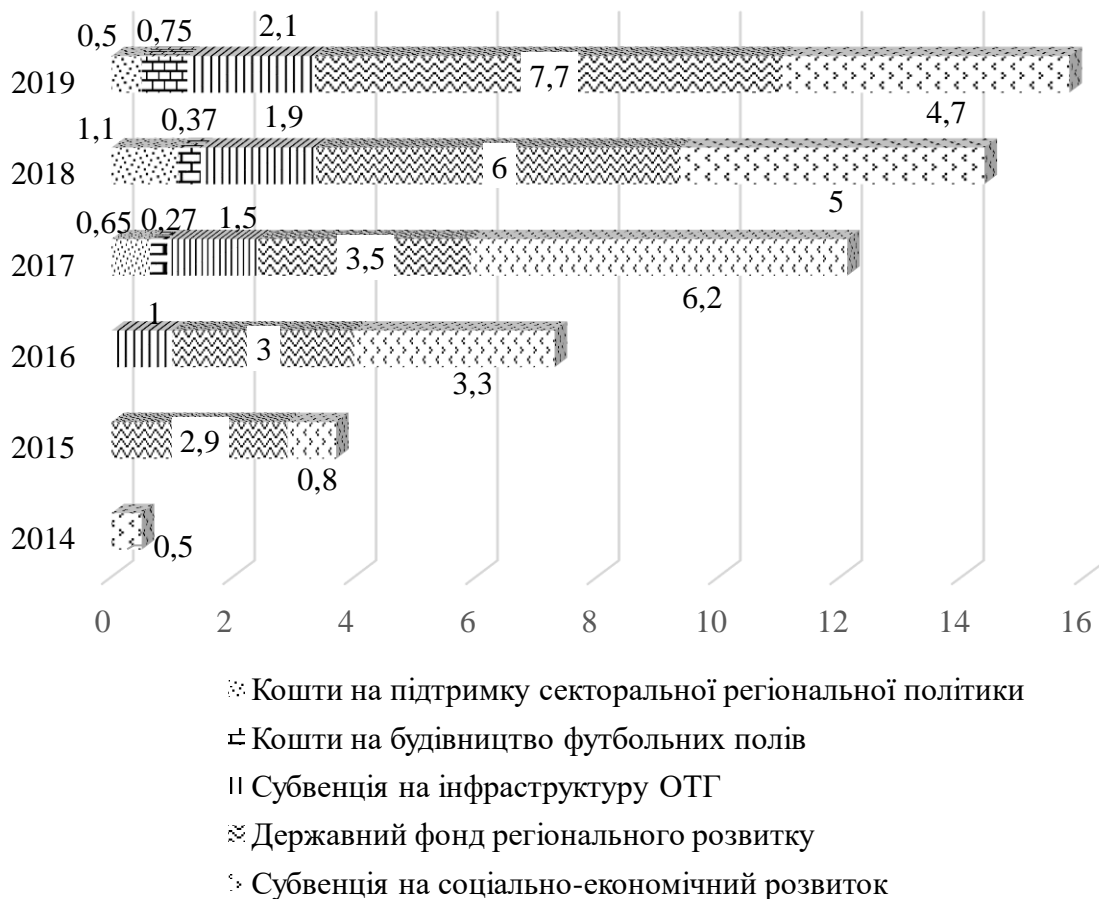

Рис. 1. Державна підтримка органів місцевого самоврядування

Джерело: побудовано за даними (Kaziuk, 2019).

Колектив авторів (Vakar et al., 2019) відмічає перспективну роль такого напрямку розвитку сільських територій, в основу якого закладено унікальні конкурентні переваги територій та місцевих економік. Зазначений підхід до ідеології сільського розвитку автори визначають як політику "внутрішнього розвитку".

Фінансові ресурси є одним із найважливіших видів ресурсного забезпечення ОТГ. Основним джерелом формування бюджетів різних рівнів є розподіл державних податків і зборів та закріплення їхніх конкретних видів за державним та місцевими бюджетами на тривалий час. Це

сприяє забезпеченню самостійності бюджетів, дозволяє суб'єктам місцевого самоврядування без втручання центральних органів влади формувати власну ресурсну базу та складати перспективні плани соціально-економічного розвитку територіальних громад у довгостроковому періоді. Крім того, громади вступають у міжбюджетні відносини та отримують державну допомогу для реалізації своїх зобов'язань. Нині структура міжбюджетних трансфертів наступна: базова дотація (трансферт, що надається з державного бюджету місцевим бюджетам для горизонтального вирівнювання податко-

спроможності територій); субвенції; реверсна дотація (кошти, що передаються з місцевих бюджетів до державного з метою горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій); додаткові дотації. Проте загальна державна підтримка сільського господарства (основний вид діяльності на сільських територіях) за допомогою фінансових інструментів в Україні є досить помірною (Batyra, 2018).

Розвиток ОТГ значною мірою залежить від ефективності використання ними всіх земельних ресурсів, цінність яких проявляється у забезпеченні таких базових властивостей: життєзабезпечення як чинник виробництва та у цивільному обігу (Borshch et al., 2017). ОТГ мають доступ до зовнішніх фінансових ресурсів. Зокрема, ОТГ може здійснювати місцеві

запозичення до бюджету ОТГ – як місцеві, так і внутрішні, в т. ч. шляхом отримання кредитів, що надаються міжнародними фінансовими організаціями. Запозичення зараховуються до бюджету розвитку. Ці кошти використовуються для реалізації інвестиційних програм і проєктів, які мають на меті розвиток комунальної інфраструктури громад, впровадження сучасних інформаційних та ресурсозберігаючих технологій тощо (Borshch et al., 2017).

Аналіз наукових досліджень і спеціальних джерел дозволив узагальнити основні складові зміцнення ресурсної бази ОТГ (бюджетну, інвестиційну, грантову, кредитну, співробітництво громад та земельні ресурси), кожна з яких має відповідний набір інструментального забезпечення (рис. 2).

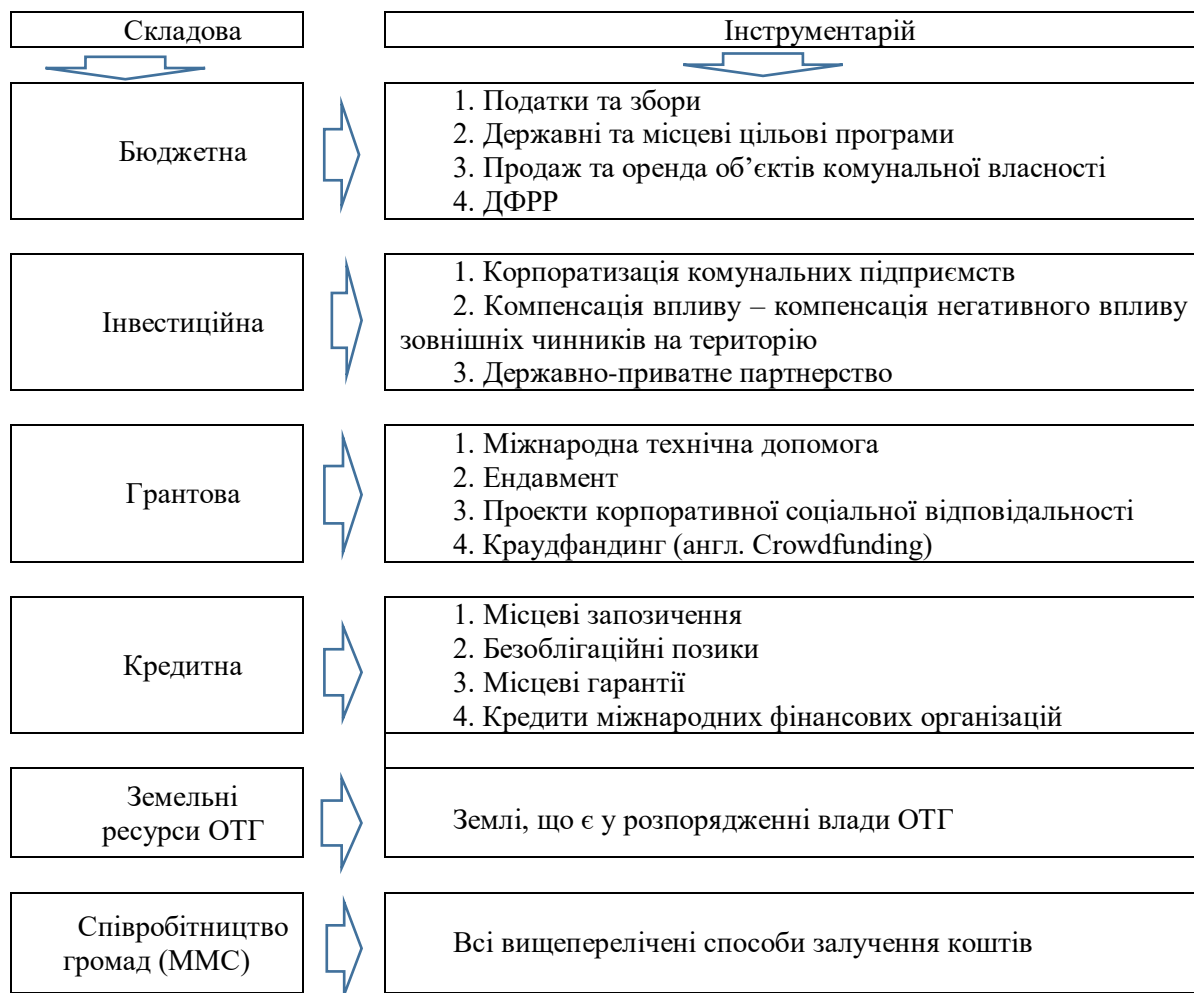

Рис. 2. Інструменти та складові зміцнення ресурсної бази ОТГ в Україні
 Джерело: побудовано за даними (Borshch et al., 2017; Dvigun et al., 2017; Batyra, 2018).

Оскільки бюджетна складова фінансового забезпечення ОТГ є вичерпною, громадам слід зосередитися на альтернативних джерелах наповнення бюджету. ОТГ можуть залучати додаткові кошти для розвитку громад за рахунок державного й іноземного фінансування (зокрема, з ЄС, США, Канади, Фінляндії й ін. країн) шляхом розробки і подання проєктів для участі у конкурсних програмах. Успіх у таких конкурсах можливий у разі наявності якісно підготовленої проєктної заявки відповідно до вимог потенційного донора. А для цього у складі виконавчого апарату ОТГ має працювати кваліфікована команда проєктних менеджерів, які б розробляли і супроводжували проєктні заявки від початкового (пошук донора) до кінцевого етапу (реалізація проєктних заходів) інвестиційної діяльності.

Альтернативний варіант – залучення сторонніх експертів для виконання цих зазначених функцій. Яскравим прикладом залучення фінансових та інших ресурсів у громаду є створення Новоселівською ОТГ Полтавського району Комунальної установи «Агенція місцевого розвитку територіальних громад Полтавського району» (далі – Агенція). Фахівці Агенції здійснюють проєктну діяльність (підготовка проєктів для участі у різноманітних конкурсах з метою залучення інвестицій), проводять тренінги (з проєктного менеджменту, залучення громадськості для вирішення місцевих проблем тощо), розробляють Стратегію розвитку Новоселівської ОТГ, здійснюють популяризацію досягнень громади, надають інформаційну та консультативну підтримку комунальним установам, навчальним закладам і мешканцям ОТГ, а також організують процеси міжмуніципального співробітництва громад Полтавського району.

Необхідно відмітити, що застосування механізму міжмуніципального співробітництва (ММС) в сучасних умовах є важливим для розвитку громад і підвищення їх ресурсної бази. Цей механізм набуває поширення, оскільки дає можливість поєднувати зусилля і ресурси різних громад для розв'язання проблем локального розвитку, які виходять за рамки повноважень і спроможностей окремої ОТГ. ММС може бути реалізоване як на проєктній основі – для реалізації спільного проєкту, що представляє спільний інтерес для громад-партнерів (наприклад,

будівництво спортивного комплексу для мешканців кількох ОТГ), так і мати довгостроковий характер та діяти на регулярній основі (спільне утримання інфраструктурних об'єктів кількох ОТГ, будівництво й утримання доріг тощо). Дані Реєстру договорів про співробітництво громад свідчать, що станом на 10.08.2019 р. 1100 громад по всій Україні уклали 451 договір про міжмуніципальне співробітництво.

Заслуговує на увагу такий вид акумулювання коштів як ендавмент (англ. endowment) – пожертва фінансових чи майнових ресурсів певній інституції. Ендавменти можуть формуватися у вигляді цільових фондів, сформованих за рахунок благодійних внесків. Ці кошти використовуються виключно для фінансування організацій та ініціатив у таких сферах як освіта, охорона здоров'я, культура тощо (Borshch et al., 2017).

Важливим інструментом забезпечення розвитку сільських територій є публічно-приватне партнерство (ППП), сутність якого полягає у взаємозв'язку органів публічної влади, представників бізнесу та інститутів громадянського суспільства. Партнерство у формі PPP передбачає спільну участь зазначених суб'єктів у проєктах з метою отримання соціально-економічного ефекту, з одного боку, та перерозподіл між учасниками завдань, відповідальності, ризиків і прибутку, з іншого. Застосування механізму PPP у контексті розвитку сільських територій достатнє широке та фактично охоплює усі можливі сфери діяльності. Найбільш привабливими є такі моделі PPP у сільських територіальних громадах:

– спрямовані на розвиток аграрного виробництва (будівництво зрошувальних систем і систем внесення добрив, відновлення родючості ґрунтів; овоче- та зерносовищ, переробних та складських потужностей; об'єктів транспортної та логістичної інфраструктури; тепличного господарства; плодово-ягідних садів, виноградників; оптових ринків сільськогосподарської продукції; утворення сільськогосподарських кооперативів);

– зорієнтовані на реалізацію соціально-економічних потреб громади (реконструкцію або будівництво об'єктів соціальної інфраструктури: спортивні майданчики, соціальне житло, реконструкція опалювальної мережі, будівництво

соціального житла та житла для фахівців тощо; покращення якості комунальних послуг: водопостачання та очищення стічних вод, збір та утилізація відходів; покращення якості життя: реконструкція лікарень і закладів освіти тощо), (Guba, 2019).

Поділяємо думку фахівців (Dvignun, 2017) щодо доцільності проведення розрахунків міжбюджетних трансфертів на основі консолідованих бюджетів регіонів, переносючи відповідальність за подальший перерозподіл бюджетних коштів на обласні державні адміністрації. Для цього необхідно посилити фінансову базу місцевого самоврядування шляхом реалізації наступних заходів:

- підвищення зацікавленості ОМС у збільшенні власних доходів, стимулюючи збільшення обсягів виробництва, валової доданої вартості, обсягу інвестицій та рівня доходів ОТГ;

- збільшення частки загального фонду місцевих бюджетів ОТГ у зведеному бюджеті України;

- підвищення рівня самодостатності ОТГ шляхом подальшого вдосконалення податкового законодавства відповідно до напрямів реформування податкової системи, зокрема системи місцевих податків і зборів;

- оптимізація розподілу податків і зборів між державним і місцевими бюджетами, передача окремих джерел доходів місцевим бюджетам;

- перерозподіл доходів між місцевими бюджетами та перегляд доходів, які враховуються і не враховуються при визначенні розміру міжбюджетних трансфертів.

Важливим кроком у вирішенні питання зміцнення ресурсної бази ОТГ є підвищення ефективності управління місцевими бюджетними коштами та посилення контролю й відповідальності за дотриманням бюджетного законодавства, що вимагає: надання місцевим органам влади методичної та консультативної допомоги з питань реформи місцевого бюджету; удосконалення процедури фінансового контролю за дотриманням бюджетних нормам

законодавства його учасниками, забезпечення економічного та ефективного управління бюджетними коштами відповідно до встановлених напрямів їх використання; удосконалення процедури фінансової та адміністративної відповідальності за порушення ОМС вимог бюджетного законодавства; запровадження механізму моніторингу та оцінки ефективності виконання своїх повноважень ОМС, підвищення відповідальності за здійснення цих повноважень; розробка системи моніторингу результатів роботи ОМС у контексті реформування місцевих бюджетів; запровадження системи щорічної рейтингової оцінки результатів роботи ОМС в управлінні бюджетними коштами; удосконалення процедури впровадження внутрішнього фінансового контролю в бюджетних установах тощо.

Враховуючи вищезазначене, пропонуємо модель (рис. 3), яка поєднує напрями та інструменти державного регулювання у сфері ресурсного забезпечення місцевих бюджетів ОТГ і дозволить підвищити її фінансову спроможність. Зазначені в моделі інструменти державного регулювання можуть застосовуватися за окремими напрямами розвитку. Проте їх комплексне застосування створить мультиплікативний ефект, що пришвидшить результати взаємодії і, в результаті рахунку, дозволить зміцнити фінансову спроможність ОТГ, а отже, і якість життя населення.

Основною метою процесу децентралізації є створення нових потужних адміністративних одиниць, на території яких буде забезпечене максимально комфортне проживання для мешканців, шляхом добровільного об'єднання і концентрації усіх можливих ресурсів. При цьому, одним з головних завдань об'єднання територіальних громад є економічна результативність і досягнення мультиплікативного ефекту, коли отримані ресурси посилюють потенціал громади і стимулюють появу додаткових ресурсів, які є резервом для розвитку.

Рис. 3. Модель підвищення фінансової спроможності ОТГ

Джерело: розроблено автором.

Висновки

Результати дослідження свідчать про активну діяльність громад щодо реалізації процесів децентралізації. Житомирська область протягом 3-х років зберігає лідируючі позиції у формуванні ОТГ. Найгірша ситуація зберігається на Вінниччині та Закарпатті. Станом на серпень 2019 р. не залишилося жодного району без ОТГ у Волинській, Житомирській, Запорізькій та Чернігівській областях. Зростають обсяги державної підтримки ОТГ.

Для забезпечення своїх потреб сільські територіальні громади можуть використовувати ресурси, залучені від різних економічних суб'єктів, зокрема: з бюджетів місцевих та центральних органів влади; за рахунок приватного бізнесу; фінансових установ та організацій, неурядових організацій; урядів і приватних донорів з іноземних держав; міжнародних фінансових організацій. У

результаті об'єднання ОТГ мають змогу отримувати значно більші обсяги фінансових ресурсів шляхом переходу бюджету на прямі міжбюджетні взаємовідносини з державним бюджетом. Разом з тим, ОТГ мають активно використовувати сучасні механізми зміцнення своєї ресурсної бази, такі як ММС, ППП, залучення грантових коштів і міжнародної технічної допомоги, краудфандинг, ендавмент, та інші інструменти, які є у розпорядженні громад.

Запропоновані в роботі напрями зміцнення ресурсної бази ОТГ базуються на моделі підвищення фінансової спроможності ОТГ. Дана модель передбачає взаємодію центральних органів державного управління та ОМС за певними напрямами (бюджетне регулювання, податкове адміністрування, розвиток підприємництва, адміністративно-територіальна реформа тощо) з використанням відповідних інструментів (податкове, бюджетне

законодавство, адміністративний вплив, фінансово-кредитні регулятори, просторова організація територій тощо). За умови їх ефективної взаємодії місцеві бюджети ОТГ будуть наповнюватися коштами з різних джерел. Важливим джерелом зовнішніх надходжень до бюджетів громад є гранти – ОТГ можуть брати участь у різноманітних конкурсах. Підвищення результативності у таких конкурсах, і відповідно, шансів залучення додаткових ресурсів можливе за наявності в громаді фахівця з проектного менеджменту, оскільки проектна заявка має бути підготовлена на високому рівні.

References

- Batyr, Yu. H. (2018). Derzhavne upravlinnia rozvytkom silskykh terytorii [State management of rural development]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu tsyvilnoho zakhystu Ukrainy*, 2, 328–334 doi: 10.5281/zenodo.1491346 [in Ukrainian].
- Bibik, N. V. & Shapoval, H. M. (2019). Analiz mizhnarodnoho dosvidu rozvytku terytorialnykh hromad ta vyznachennia napriamkiv yoho vprovadzhennia v Ukraini [Analysis of international experience of development of territorial communities and determination of directions of its implementation in Ukraine]. *Suchasnyi stan naukovykh doslidzhen ta tekhnologii v promyslovosti*, 2 (8), 5–14. doi: <https://doi.org/10.30837/2522-9818.2019.8.005> [in Ukrainian].
- Borshch, H. A., Vakulenko, V. M., Hrinchuk, N. M., Dekhtiarenko, Yu. F., Ihnatenko, O. S., Kuibida, V. S. ... Yuzefovich, V. V. (2017). Resursne zabezpechennia obiednanoi terytorialnoi hromady ta yii marketynh [United Territorial Community Resources and Marketing]. Kiyiv [in Ukrainian].
- Dvigun, A. & Metelenko, N. (2017). Decentralization of power: financial problems and priority development directions. *StrategIchna panorama*, 2, 74–80.
- Huba, M. I. & Kartashova, O. H. (2019). Rozvytok silskykh terytorii cherez publichno-pryvatne partnerstvo [Rural development through public - private partnership]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, 4. Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1414>. doi: 10.32702/2307-2156-2019.4.21 [in Ukrainian].
- Kaziuk, Ya. (2019). Finansova detsentralizatsiia: eksperty rozpovily pro rezultaty 2018 roku ta perspektyvy 2019 [Financial decentralization: Experts talk about 2018 results and 2019 prospects]. *Detsentralizatsiia*. Retrieved from [https://storage.decetralization.gov.ua/uploads/library/file/382/Four pager.pdf](https://storage.decetralization.gov.ua/uploads/library/file/382/Four%20pager.pdf) [in Ukrainian].
- Rossokha, V. & Plotnikova, M. (2018). Rozvytok silskykh terytorii Ukrainy v umovakh detsentralizatsii upravlinnia: stan, problemy, perspektyvy [Development of rural territories of Ukraine under conditions of decentralization of management: state, problems, prospects]. *Ekonomichniy diskurs: mizhnarodnyi naukovyi zhurnal*, 4, 41–53 [in Ukrainian].
- Svystun, O. (2019). Koly detsentralizatsiia staie stylem zhyttia [When decentralization becomes a lifestyle]. *Stratehiia rozvytku*, 12, 18–20 [in Ukrainian].
- Vakar, T. V., Moroz, I. O. & Shtanko, O. S. (2019). Rol ta osoblyvosti unikalnykh terytorialnykh aktyviv u formuvanni polityky silskoho rozvytku [The role and features of unique territorial assets in shaping rural development policy]. *Ahrosvit*, 5, 61–66. doi: 10.32702/2306-6792.2019.5.61 [in Ukrainian].